

Commentaar: Over tweelingen en chiefs in Sukumaland

Corlien M. Varkevisser

Het artikel van Stroeken heeft me bijzonder geboeid, niet in het minst omdat ik 35 jaar geleden een soortgelijke ervaring als hij meemaakte en een week na mijn afstuderen 'het diepe' werd ingegooid in hetzelfde gebied waar hij zijn onderzoek deed. Het is geen geringe prestatie om in een maatschappij die zo sterk aan verandering onderhevig is als die van de Sukuma en waar de traditionele chiefs bij de onafhankelijkheid in 1961 hun politieke macht verloren, hun rituele betekenis voor vruchtbaarheid en welzijn van het land nog zo duidelijk boven water te krijgen in relatie tot het inperken van de verzengende werking van 'hete' tweelingen. Deze relatie vormt de sterke kern van het artikel. Niettemin roept het artikel ook een aantal vragen op; er worden snelle verbanden gelegd en conclusies getrokken die uitleg behoeven.

Allereerst: Makuma, de legendarische leider van het tweelingen genootschap in Sukumaland. Ongetwijfeld een lot uit de loterij, deze stokoude informant die in de vijftiger jaren dit tweelingen genootschap in leven geroepen zou hebben omdat de chiefs hun plicht begonnen te verzaken met betrekking tot het opnemen van tweelingen in hun hof. Ik vraag het me af. Kan Makuma geen historische concentratie figuur geworden zijn? De meeste (geheime) genootschappen waarvan Sukumaland er talloze kende zijn aan het eind van de negentiende, begin van de twintigste eeuw ontstaan. Leadership was nogal diffuus; velen claimden leider van alle Sukuma te zijn (toen, net als nu, veruit de grootste etnische groep van Tanzania) maar hun invloed bleek bij nader inzien toch meer lokaal. In de vijftiger, zestiger jaren beleefden die genootschappen hun grootste bloei met massale dans competities die dagen duurden en duizenden mensen op de been brachten. Het zou me verbazen wanneer het *mabasana* genootschap pas zo laat zou zijn ontstaan, vooral gezien het feit dat sommige rituelen zoals de publieke coïtus aan de oever van een rivier door de ouders om de 'hitte' van de geboorte van de tweelingen af te koelen, kennelijk niet meer tot het arsenaal van Makuma behoorden. De Katholieke kerk en school hebben ongetwijfeld invloed gehad op het verdwijnen van deze aspecten.

Dat het tweelingen-genootschap de rol overgenomen zou hebben van de "met de koloniale machten heulende chiefs" klinkt ook te eenvoudig. De Engelsen voerden een koloniale politiek van 'indirect rule'. In het Engelse systeem werd de lokale chieft de laagste ambtenaar in de koloniale hiërarchie, zo niet goedschiks, dan kwaadschiks. In de twintiger jaren, in Bukumbi, het chieftdom ten noorden van Bulima waar ik mijn

veldwerk deed, had de chieft (onder druk van de Engelse ambtenaren) voorzichtigheidshalve niet de voor zijn opvolging bestemde zoon naar school gestuurd maar een jonger broertje. Toen de chieft stierf aanvaardde het Engelse bewind de ongeletterde opvolger niet maar benoemde de geletterde broer. Een jarenlange strijd tussen beide families was het gevolg, met over en weer vele beschuldigingen van hekserij (eigenlijk *sorcery*, tovenarij), waar vrees ik weinig 'hitte' aan te pas kwam in de betekenis die Stroeken er aan toe kent. De door Stroeken aangehaalde chieft van Bulima had het beter aangepakt. Zijn vrouw weigerde zich te laten dopen, zodat in de hof rustig de voorouder hutjes stonden waar de noodzakelijke rituelen konden worden uitgevoerd om welzijn van familie en onderdanen te verzekeren. De tweeling zal inderdaad een probleem gevormd hebben, want chieft Ngalula, braaf katholiek en geletterd, kon moeilijk onder het oog van de kerk een zo groot ritueel uitvoeren in zijn eigen hof. Dat hij een beroep deed op het tweeling-genootschap was dan ook verstandig. De duiding van Stroeken dat een stapeling van 'hitte' van tweelingen op 'hitte' van de chieft het hof zou verontreinigen en daarmee het welzijn van zijn onderdanen in gevaar brengen lijkt plausibel. De chieft liet de tweeling voor alle zekerheid ook dopen en stuurde ze naar school. Een van deze tweeling (geboren rond 1949/50) was voor een paar maanden mijn onderzoeksassistent.

Bij een bezoek aan het hof van Bulima bleek de chieft juist een koe geslacht te hebben om zijn voorouders te bewegen regen te zenden, waaruit blijkt dat het niet uitsluitend ging om synchronie tussen het welzijn van de chieft en voorspoed van volk, vee en gewas. Aan de andere kant ging die synchronie verder dan Stroeken noemt: de chieft moest recht van lijf en leden zijn (niet linkshandig, geen zes tenen, uiteraard viriel), en zodra zijn krachten afnamen (en dus niet alleen bij het uitblijven van regen) werd hij traditioneel omgebracht.

Voor zover ik weet werden vroeger ook tweelingen van niet koninklijke bloede omgebracht. Zelfs bij het grote aantal kleine chieftdoms dat Sukumaland telde zou het ondoenlijk zijn geweest alle tweelingen (zo'n 4% van de geboortes) aan een koninklijk hof te laten opgroeien, ook al omdat het hof eveneens een soort sociale werkplaats leek te vormen voor wezen en 'krom en gebrekkig geslacht' dat elders geen onderdak vond. Het Engelse koloniale bestuur verbood het doden van tweelingen en mismaakte kinderen. Dat verbod moet begin twintiger jaren zijn ingevoerd, een aanwijzing te meer dat de behoefte aan tweeling-genootschappen eerder ontstaan moet zijn dan de jaren vijftig. Kerk en school voerden overigens een grotere strijd tegen de geheime genootschappen (vanwege de grootscheepse nachtelijke dansen waaraan ook jongens en meisjes deelnamen) dan de chiefs. Waarom zouden ze?

Dan de behandeling van onvruchtbaarheid. Deze wordt door Stroeken in de heet/koud tegenstelling getrokken vanwege de bloedrode kleur van de medicijnen opgelost in heet water waarmee de vrouw zich moet insmeren. Kan, maar er vallen aardiger *synchronie* aspecten te bedenken. De onvruchtbaarheid van een vrouw wordt doorgaans toegeschreven aan de matrilineaire voorouders. In principe zijn alle voorouders belangrijk, men kan de clan- en eigennaam van alle vier de grootouders gebruiken in het uitgebreide begroetingsritueel. Aangezien erfenis de patrilineaire lijn gaat, worden matrilineaire voorouders gemakkelijk vergeten. Wanneer die verwaarloosde voorou-

ders opspelen (onvruchtbaarheid veroorzaken, bijvoorbeeld) moeten ze tevreden gesteld worden met een schaap dat, opmerkelijk, niet noodzakelijkerwijs geofferd wordt maar met bier gezegend (het heet dan ook *ng'holo ya kifuh*, schaap van zegening). Dat schaap behoort geleverd te worden door de moeders broer die het ook ritueel zegent, en niet door de echtgenoot die met deze voorouders niets te schaften heeft (hier moet een informant van Stroeken een beetje van slag zijn geweest!). Dit schaap, nu, loopt niet zomaar vrij over het erf. Nee, de onvruchtbare vrouw voert het lekkere hapjes zodat het haar volgt waar ze ook gaat. Zo kan de voorouder onmogelijk over gebrek aan belangstelling meer klagen, want de onvruchtbare vrouw wordt doorlopend aan de betreffende voorouder herinnerd door het schaap dat ook de voorouders naam draagt. In de zestiger jaren speelde dit ritueel nog volop, evenals het offeren van schapen voor voorouders die geen behoorlijke begrafenis hadden gehad (zie Varkevisser 1973: 95-100). De inconsistente informatie die Stroeken ontving doet vermoeden dat het zeldzaam is geworden.

Zo staan er naast een aantal waardevolle en interessante bespiegelingen ook een aantal losse eindjes in het artikel. Het zou aan waarde winnen wanneer plaats en bronnen van informatie beter werden aangegeven.

Noot

Corlien Varkevisser verrichtte haar PhD (culturele en sociale antropologie) onderzoek in Sukumaland, Tanzania. Als medisch antropoloog was zij betrokken bij talloze projecten op het gebied van gezondheid in Afrika en Azië, en verrichtte beleidsgericht onderzoek naar onder meer sociale en culturele aspecten van Primary Health Care, lepra, TB en HIV/AIDS. Zij was tot 2000 verbonden aan het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam. Van 1994-2001 was zij tevens buitengewoon hoogleraar Health Systems Research aan de Universiteit van Amsterdam. [E-mail: c.m.varkevisser7@freeler.nl].

Literatuur

Varkevisser, C.

1973 *Socialisation in a changing society: Sukuma childhood in rural and urban Mwanza, Tanzania*. Den Haag: CESO.